

СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ У ВІТЧИЗНЯНИХ МЕДІА

У статті вперше розглянуто проблему охорони історико-культурної спадщини України з позиції соціальних комунікацій. Визначено специфіку розвитку питання збереження історико-культурного надбання нашої держави у вітчизняних ЗМІ, окреслено основні проблеми національного культурного медіапростору. Періодичну пресу досліджено як суб'єкт культурного та громадсько-політичного життя, важливий інструмент впливу на свідомість людей, засіб формування суспільної думки.

Ключові слова: охорона історико-культурної спадщини, інформаційна політика, медіа-простір, культурна проблематика.

I. Вступ

Охорона культурної спадщини – одна з ключових проблем галузі культури. Щороку в Україні стає все більш помітним поглиблення інтересу до історичного минулого нашого народу, проблем охорони історико-культурного надбання. Випадки вандалізму, розкрадання музейних фондів, контрабанди культурних цінностей, недбалості посадовців та руйнування пам'яток архітектури стали повсякденною темою на шпальтах газет і телеекранах. Беззаперечно, засоби масової інформації є важливим суб'єктом культурного та громадсько-політичного життя, інструментом впливу на свідомість людей, засобом формування суспільної думки. Тому в умовах сучасних реалій українського інформаційного простору питання охорони національної історико-культурної спадщини доцільно розглядати й у контексті соціальних комунікацій, а не лише в галузевому аспекті: історичному, архітектурному, археологічному тощо, як досі це робила більшість науковців.

Актуалізація проблеми охорони історико-культурного надбання є важливим чинником формування національної свідомості та історичної пам'яті народу, а також однією з умов реальної євроінтеграції України. Рік за роком наша держава впевнено входить у світове товариство. Одним із перших кроків у цьому напрямі стало приєднання до ЮНЕСКО 12 травня 1954 р. і ратифікація ряду міжнародних конвенцій з охорони культурної спадщини. Авторитет України як держави у світі значною мірою залежить від того, наскільки дбайливим буде ставлення в країні до свого історико-культурного надбання.

II. Постановка завдання

Мета дослідження – визначити специфіку розвитку питання охорони історико-культурного надбання України у вітчизняному медіапросторі. Для досягнення вищезгаданої мети слід проаналізувати позиції науко-

вців, а також журналістів-практиків, окреслити основні проблеми щодо цього питання та простежити дієвість інформаційної політики держави.

III. Результати

У статті використано такі методи дослідження, як аналіз документів (опрацьовано публікації фахівців та матеріали круглих столів), емпірико-аналітичний та порівняльний (проаналізовано та порівняно праці науковців і позиції журналістів-практиків щодо проблем висвітлення теми охорони історико-культурної спадщини України).

Обраної теми стосується ряд праць українських та зарубіжних учених, зокрема таких, як: Г. Андрес, М. Богуславський, О. Демиденко, О. Жукова, І. Мартиненко, Н. Михайлова, О. Принь, О. Присяжнюк, В. Романовський, О. Сергеев, І. Чернікова, О. Хлівнюк, Є. Ярошенко та ін. Основний масив вітчизняної історіографії щодо питання охорони історико-культурної спадщини України в контексті соціальних комунікацій становлять праці істориків, джерелознавців, які за матеріалами преси відтворюють у своїх дослідженнях різні історичні процеси та явища. У них і зроблено статистичні підрахунки кількості газет та тиражів, і подано огляд жанрово-тематичних особливостей видань, і вивчено роль преси у формуванні громадської думки (Г. Рудий [12], М. Багмет [3], О. Баковецька [4] та ін.). Періодична преса водночас є і важливим інструментом впливу на свідомість людей, і цінним історичним джерелом, оскільки містить значний інформаційний потенціал про пам'яткоохоронні періоди. Згідно з результатами дослідження Григорія Рудого, який проаналізував газетні публікації періоду Української революції 1917–1920 рр., питома вага матеріалів власне щодо збереження пам'яток старовини і мистецтва за доби Української держави становила понад 30% від загальної кількості публікацій із цієї проблематики у 1917–1920 рр. Як зауважує науковець, тогочасна періодика *“не тільки відбивала на своїх*

одика *“не тільки відбивала на своїх шпальтах проблеми охорони пам'яток старовини й мистецтва, а й пропагувала діяльність подвижників пам'яткоохоронної роботи – вчених, мистецтвознавців, просвітян, художників, музейних працівників, усіх, хто ставав на захист пам'яток історичної спадщини, історії свого народу”* [12, с. 95].

За результатами наукових пошуків фахівців, які вивчали матеріали сучасних українських часописів про пам'ятки історії та культури (к. 1980-х – 1990-і рр.), можна зробити висновок, що встановлення демократії й проголошення незалежності Української держави надали можливість дослідникам історичного минулого переоцінити та переосмислити історичні події, по-новому висвітлити та прояснити численні “білі плями” української історії. Наслідками цих досліджень стають наукові статті, замітки, інформації, з якими виступають у сучасній періодиці державні діячі, вчені, письменники, краєзнавці та ін. [5, с.135–136].

У сучасних наукових публікаціях (2009–2014 рр.) вчені посилено акцентують увагу на необхідності популяризації питання охорони історико-культурної спадщини через засоби масової інформації (Є. Молочко [9], О. Титова [13], О. Александренко та Н. Веселовська [1]). І вперше з'являються праці, присвячені аналізу власне публікацій щодо питання охорони історико-культурної спадщини України в наукових дослідженнях. Так, цікаве дослідження провела Н. Кармазіна, проаналізувавши у своїй науковій статті питання охорони історико-культурної спадщини України в дисертаціях останніх років [6]. Кандидатські дисертації, присвячені сучасному періоду, вирізняються предметом та метою дослідження, мають спільний об'єкт і хронологічні межі. Залежно від мети праці вчена поділила їх на “дослідження, у яких розкрито сучасний стан справ в пам'яткоохоронній сфері та подано рекомендації щодо вирішення проблем галузі, використання пам'яток історії та культури (Г. Андрес, О. Демиденко, О. Жукова, В. Корнієнко, О. Манасєв, О. Худолей) [6], а також дослідження, де презентовано історію розвитку системи охорони культурної спадщини в різні історичні періоди в окремих регіонах України (С. Гаврилюк, О. Денисенко, О. Принь, О. Присяжнюк, В. Романовський, О. Хлівнюк, І. Чернікова, Є. Ярошенко) [6]. Треба виокремити дослідження, які розглядають охорону пам'яток у контексті розвитку історичного краєзнавства (Н. Бесєдіна, М. Ігнатенко, А. Каньоса, Н. Кармазіна, М. Поставника, Г. Сеньківська, Н. Щербина) [6]. Окрему групу становлять дисертації про життя та діяльність відомих українських пам'яткоохоронців М. Біляшівського, О. Левицького, О. Новицького, Ф. Ернста [6]. Вчена акцентує увагу на

тому, що дисертаційні роботи останніх років можуть стати підґрунтям для створення нової оптимальної концепції дослідження й збереження історико-культурної спадщини [6]. Усі вищезгадані наукові напрацювання вітчизняних учених є цінним джерелом, основою майбутніх наукових розвідок для спеціалістів із питань соціальних комунікацій.

Культурна спадщина України є величезною й різноманітною. Сьогодні на державному обліку перебуває понад 140 тис. пам'яток, з яких 17 тис. – пам'ятки архітектури, містобудування та садово-паркового мистецтва. Працюють 63 заповідники, близько 5 тис. музеїв, у тому числі 546 державних та комунальних, 1117 – на правах філіалів і відділів, в яких зберігаються майже 12 млн експонатів. Близько 9400 населених пунктів України мають понад 70 тис. об'єктів культурної спадщини, що потребують дослідження та взяття на облік: 401 населений пункт включено до Списку історичних населених місць України [11].

Науковці виокремлюють кілька основних принципів формування системи збереження пам'яток, а саме: а) існування розвиненого законодавства; б) чітка, виражена організація; в) постійне фінансування; г) інформованість суспільства [5, с. 91]. Проте саме рівень інформованості суспільства стосовно проблеми охорони історико-культурного надбання й викликає у фахівців серйозні занепокоєння. Науковці стверджують, що в негараздах пам'яткоохоронної сфери є серйозна провина ЗМІ: *“Тема збереження історико-культурної спадщини лише іноді з'являється на шпальтах газет, на телевізійному екрані, по радіо. Це здебільшого тоді, коли відбуваються екстраординарні знищення видатних пам'яток (наприклад, хати батьків Т. Шевченка). Інколи пам'яткам присвячуються лише окремі випадкові інформації. Таке становище треба змінити докорінно. Слід розробити продуману систему висвітлення проблем історико-культурної спадщини в засобах масової інформації, розповідати громадськості про жадливий стан нашого національного багатства, що може та повинно стати тим каталізатором, що докорінно змінить становище у збереженні історико-культурної спадщини”* [5, с. 72]. Одним із напрямів роботи реставраторів у незалежній Україні є саме видавничо-популяризаційна робота, що має на меті: *“посилити у всіх засобах масової інформації розповіді про національне культурне надбання, працювати невспішно, аби пам'ятки стали невідомою частотою усвідомлення гордості громадян України”* [10, с. 3].

Як зазначають більшість науковців, серед яких і О. Баковецька, сьогодні діяльність української періодици *“базується в основному на принципах демократичності та*

пляралізму. Наслідком цього процесу стало зростання ролі преси у висвітленні проблем культурного життя, актуалізації культурно-освітніх питань, активного втручання періодичних органів в історико-культурний процес” [4, с. 4]. Беззаперечно, це втішні тенденції. Проте водночас вчені, а також журналісти-практики все частіше наголошують, що питання культури в Україні висвітлюється за так званим “залишковим принципом”. Цю проблему, зокрема, було порушено 26 лютого 2010 р. під час засідання круглого столу “Чим живе культурна журналістика” [2], який провела Британська Рада в Україні, організувавши дискусію з оглядачами відділів культури українських медіа, журналістами, що пишуть про мистецькі явища, менеджерами культури та представниками неурядових організацій, які так чи інакше опікуються цією проблематикою. Так, оглядач журналу “ШО” Юрій Володарський констатував: “Культура відсувається все далі та далі, тобто її майже немає на шпальтах газет, а якщо вона й присутня, то до культури як такої це не має жодного стосунку – адже все це шоу-бізнес, celebrities тощо” [2]. І справді, одночасно із питанням “залишкового принципу” сьогодні “на порядок денний” дискусій фахівці все частіше виносять такі проблеми: перетворення культурної проблематики на “світську хроніку”, копіювання гонорари журналістів та несприятливість культурної журналістики, зростання малограмотності авторів, що пишуть на мистецьку тематику. Зокрема, редактор відділу культури журналу “Експерт-Україна” С. Семенов вбачає головну проблему української культурної журналістики у “відсутності відповідних знань у більшості журналістів (вірніше сказати – журналісток, оскільки у нас культурна журналістика чомусь вважається “дамським заняттям”). На культурну журналістику у більшості ЗМІ кидають зелену молодь, яка, наприклад, цілком спокійно вважає, що (наводжу реальний факт з життя) можна написати рецензію на фільм Інгмара Бергмана, не подивившись жодної іншої його картини, отже, не розуміючи, яке місце посідає ця стрічка у його творчості. Теж саме відбувається і в статтях про інші види мистецтва. У підсумку в більшості статей української культурної преси геть відсутній контекст, що його журналіст(-ка) підмінює власними враженнями від побаченого або почутого” [2].

До слова: під час роботи круглого столу, який провела Британська Рада в Україні, журналіст Д. Іванов навів статистику, згідно з якою 46% громадян України не купують книжки. І прокоментував цей факт таким чином: “Вони в цьому не винні. Вони є жертвами ситуації, яка склалася в державі і

яка була штучно створена тими людьми, що володіють бізнесом в Україні, людьми, що володіють ЗМІ, людьми, на яких ми працюємо. Ці люди мають мету для бізнесу, але вони не мають на увазі підвищення культурного рівня в державі. Це процес соціальної деградації суспільства” [2]. Дмитро Іванов констатував: “інформаційна політика у галузі культури, що її підтримують більшість власників ЗМІ та підлеглих їм топ-менеджерів, має кілька виразних характеристик, що свідчать про приховану, але цілеспрямовану політику ліквідації культури як тематики у цих ЗМІ та заміну її на те, що зветься “Entertainment”. Готовий стверджувати та доводити на фактах, що це не просто вибір комерційно ефективних напрямків розвитку бізнесу власниками ЗМІ, але свідомо політика примітивізації масових смаків та формування відповідного зниженого інтелектуального рівня у населення” [2]. Таким чином, фахівці все більш упевнено стверджують, що дуже часто діяльність журналістів за змістом і напрямами є протилежною зацікавленням їхніх роботодавців.

І в минулому, і сьогодні преса є також ефективним інструментом влади. Саме медіа концентрують увагу на суспільній думці, формують переконання й погляди на різноманітні суспільні проблеми, визначають те, чим є реальність, надають суспільного статусу тощо. У цьому контексті постає логічне питання: хто контролює медіа, у чиїх інтересах і як ефективно це відбувається? [14, с. 84]. У ЗМІ можуть надходити різні позиції, думки, в тому числі від людей “зацікавлених”, пов’язаних із різними бізнесовими елементами. І в ситуації, коли медіа перебувають під впливом бізнесу, лише правильна державна інформаційна політика здатна створити умови для справді об’єктивної та незалежної подачі матеріалів у вітчизняному національно-культурному просторі.

Проте сьогодні у фахівців виникає чимало нарікань щодо логічності й об’єктивності сучасної інформаційної політики в Україні. Взяти б лише той факт, що український інформаційний простір, за оцінками спеціалістів, на 85–90% заповнений чужомовною, агресивною, порнографічною, низькопробною “культурою”, яка денационалізує і молодь, і суспільство загалом [8].

Науковці зазначають: під час аналізу матеріалів медіа складається враження, що сучасного споживача інформації цілеспрямовано підводять до думки про необхідність відмовитись від усього його історичного, культурного та національного минулого й жити так, “як живе Європа”: “Через мережу ЗМІ відбувається нав’язування західних цінностей, насамперед “досягнення успіху”: популярними є сюжети про те, як завдяки

своїм старанням і здібностям можна розбагатіти чи стати відомою “зіркою” масової культури, часто нехтуючи будь-якими морально-етичними цінностями, чеснотами тощо. Хоча загальновідомо, що Європа починалася саме з формування почуття самоповаги громадянина, його поваги до своєї держави, до свого народу, нації” [7].

IV. Висновки

Підсумовуючи все вищесказане, можна стверджувати, що сьогодні основними проблемами національного культурного медіа-простору є:

- висвітлення питання культури в Україні за так званим “залишковим принципом”;
 - перетворення культурної проблематики на “світську хроніку”, прихована, але цілеспрямована політика ліквідації культури як тематики в ЗМІ та заміна її на те, що зветься “Entertainment”.
 - копійчані гонорари журналістів та непристизжність культурної журналістики;
 - зростання малограмотності авторів, що пишуть на мистецьку тематику;
 - “забруднення” українського інформаційного простору чужомовною, агресивною, порнографічною, низькопробною “культурою”, яка денаціоналізує і молодь, і суспільство загалом, примітивізує масові смаки та формує відповідний знижений інтелектуальний рівень у населення;
 - недостатнє інформування населення щодо питання історико-культурної спадщини;
 - “співжиття” медіа з великим капіталом, коли бізнесмени можуть купувати ЗМІ та формувати потрібну громадську думку.
- У будь-якому разі засоби масової інформації повинні висвітлювати питання, що стосуються історико-культурної спадщини України, максимально об’єктивно, правдиво, оперативно та незалежно – відповідно до суспільно значущих внутрішньо- і зовнішньополітичних цілей, а саме:
- консолідації українського суспільства, подолання або гармонізації його внутрішніх соціокультурних відмінностей, що під впливом різновекторних політичних ідеологій здатні набувати конфліктогенного характеру;
 - створення єдиного українського культурного простору як системи взаємоузгоджених та взаємодоповнюваних знаково-символічних комплексів, в яких синтезовані етос, світобачення, ціннісні орієнтири українського народу та інших етнічних спільнот України;
 - формування української політичної нації на основі спільних політичних, моральних та духовних цінностей громадян України;
 - формування іміджу України на міжнародній арені як країни з давніми культурними традиціями, в яких поєдналися різноманітні впливи інших, як західних, так і схід-

них, культур, країни з багатою духовністю й великим потенціалом розвитку [11].

У перспективах подальших досліджень – вивчення жанрово-тематичного контенту вітчизняних медіа щодо питання охорони історико-культурної спадщини України. Також необхідно розробити рекомендації журналістам-практикам і дослідити вітчизняну та міжнародну законодавчу базу, якою повинні керуватися працівники ЗМІ під час висвітлення пам’яткоохоронної тематики.

Список використаної літератури

1. Александренко О. В. Актуальні питання щодо збереження культурної спадщини [Електронний ресурс] / О. В. Александренко, Н. О. Веселовська // Молодий вчений. – 2014. – № 5 (8). – С. 78–82. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/5/69.pdf>.
2. Аналітичний звіт за результатами проведення з ініціативи Британської Ради в Україні “круглого столу” “Чим живе культурна журналістика” [Електронний ресурс]. – Британська Рада, 2010. – Режим доступу: <http://www.britishcouncil.org/uk/ukraine-press-room-media-discussion-report-ukr.pdf>.
3. Багмет М. О. Роль національно-культурних товариств Миколаївщини у задоволенні культурних потреб : зб. наук. праць / М. О. Багмет, Л. А. Ляпіна. – Миколаїв ; Одеса : Тетра, 1999. – Ч. 2. – С. 220–225.
4. Баковецька О. О. Проблеми культурного життя півдня України на сторінках періодичної преси (90-ті роки ХХ століття) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ольга Олександрівна Баковецька ; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2004. – 161 с.
5. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України ; упоряд. та наук. ред. С. І. Кот ; відп. ред. В. О. Горбик [та ін.]. – Київ, 1998. – 400 с.
6. Кармазина Н. В. Вопросы охраны историко-культурного наследия Украины в диссертационных исследованиях последних лет / Н. В. Кармазина // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия “Исторические науки”. – 2010. – Т. 23 (62). – № 1: Спецвыпуск “История Украины”. – С. 88–99.
7. Кузнєцова Т. В. Транслявання національної культури сучасними ЗМІ: основні тенденції та перспективи [Електронний ресурс] / Тетяна Василівна Кузнєцова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Soc_komun/2008_1/12.html.
8. Мішуренко П. Віце-прем’єр і духовна спустошеність / П. Мішуренко, М. Неви-

- дайло, М. Честнейша // Народна газета. – 2007. – 1–7 березня. – С. 4.
9. Молочко Є. В. Популяризація культурної спадщини Криму (1834–1920): до історії вивчення питання / Є. В. Молочко // Чорноморський літопис. – 2011. – Вип. 4. – С. 123–131. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chl_2011_4_21.pdf.
10. Охорона історико-культурної спадщини: історія та сучасність: тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, 18 грудня 1996 р., м. Київ / Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України та УТО-ПІК; відп. ред. П. П. Толочко [та ін.]. – Київ, 1996. – 127 с.
11. Проблеми актуалізації українських пам'яток культури: аналітична записка [Електронний ресурс]. – Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, 2014. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/906/>.
12. Рудий Г. Я. Становлення державної системи охорони історико-культурної спадщини в Україні (1918–1920 рр.) / Г. Рудий // Краєзнавство. – 2001. – № 1–4. – С. 95–102.
13. Титова О. М. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України [Електронний ресурс] / О. М. Титова // Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 16. – С. 5–10. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/14264/01-Titiova.pdf?sequence=1>.
14. Шевчук К. С. Гіперреальність або вплив мас-медіа на зміни у культурі постмодерного суспільства / К. С. Шевчук // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2008. – Вип. 14. – С. 80–88.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2014.

Мадей А. С. Специфика освещения вопроса охраны историко-культурного наследия Украины в отечественных медиа

В статье впервые рассмотрено проблему охраны историко-культурного наследия Украины изучено с точки зрения социальных коммуникаций. Определена специфика развития вопроса сохранения историко-культурного наследия нашего государства в отечественных СМИ, обозначены основные проблемы национального культурного медиапространства. Периодическую печать исследовано как субъект культурной и общественно-политической жизни, важный инструмент влияния на сознание людей, средство формирования общественного мнения.

Ключевые слова: охрана историко-культурного наследия, информационная политика, медиапространство, культурная проблематика.

Madey A. The Specifics of Coverage of the Topic of Historical and Cultural Heritage of Ukraine in National Media

For the first time the problem of protection of historical and cultural heritage of Ukraine has been studied in terms of social communications.

The specific nature of the issue of preservation of historical and cultural heritage of our state in the national media space has been defined. Periodical press has been studied as a subject of cultural, social and political life, as an important tool to influence people's minds, means of forming of the public opinion.

The article deals with the issues of national historiography, historical and cultural heritage of Ukraine. It shows the value of the material, accumulated by historians and scholars whose interests lie in the field of researching the sources, for future scientific studies of experts in the sphere of social communications.

The article outlines the main problems of the national cultural media space, it contains the analyses of the press work in the context of socially significant domestic and foreign policy goals of our country, namely of consolidation of Ukrainian society, creation of a single Ukrainian cultural space, formation of the Ukrainian political nation based on shared political, moral and spiritual values of citizens of Ukraine.

Key words: protection of cultural heritage, information policy, the media space, cultural issues.